

ATEIST

DERGİ

ÜCRETSİZDİR

Tanrıyı inanç yaratır.

Ocak 2014 Sayı 1

Söyleşi ekidir

Söyleşi

ALAEDDİN ŞENEL

Güneşli bir İstanbul sabahında, Dilaver’le Kadıköy Beşiktaş iskelesinde buluşup Alaeddin Şenel’le yapacağımız söyleşi için bize kapılarını açan Bilim Ve Gelecek Dergisi’ne doğru yola çıktık. Sevgili Ender Helvacıoğlu ile sohbet edip çaylarımızı içtikten sonra, derginin kütüphane odasında Aladdin hocamızla söyleşimize başladık. (Tabii hemen başlayamadık, çünkü Dilaver’in merak ettiği bazı şeyler vardı, önce onları sordu, sonra başladık)

AMD: Biliyorsunuz bizim bir ateist dernek kurma girişimimiz var. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz ve şayet başarabilirsek bu girişimin Türkiye’de yaratacağı etki ne olur?

Sınıf savaşımının, sıcak savaş ve devrimler yanı sıra, ekonomik savaşım, siyasal savaşım, ideolojik savaşım gibi “soğuk savaş” biçimleri vardır. Sınıflı toplumların başından beri bu savaşımında “dinsel ideoloji” kullanılagelmıştır. Sınıflı toplumların ilk biçimi, toplumsal artının tarım emekçilerinden sağılıp aktarıldığı

zamanlarda görülmüştür. İkinci evresi artının daha çok endüstri emekçilerinin sömürülmesiyle sağlandığı çağımızın kapitalist toplumlarında yaşanmaktadır.

Dinsel düşünüş, tarımcı sınıflı toplumlara cuk oturmuştur. Endüstrinin egemen üretim biçimini oluşturduğu toplumlarda ise (ister kapitalist ister sosyalist çeşitlemelerinde olsun) üretim teknolojileri de üretim ilişkileri de “bilimsel düşünüş” biçimini getirip geliştirmiştir. Ne var ki endüstri toplumunun kapitalist çeşitlemesinde egemen sınıflar sınıf ve sınıf savaşı gerçekliğini örten dinsel ideolojilere dönüş yapmışlardır. Çünkü dinsel ideolojideki Tanrı-Kul eşitsizlikçi ilişki modeli, eşitsizlikçi üretim ve sınıf ilişkilerini hem aklamaya hem örtmeye uygun bir “referans” sunmaktadır. Bu, yordamlamayla kavrandıktan sonra burjuvalar için, dinsel inançları kökleri tarımcı toplumlarda yatan ama emekçi kitlelerde varlığını aile içinde, tapınaklarda, dinsel okullarda sürdüregelen gelenek, görenek, değerlere seslenilerek ve demokrasi, seçim düzenekleriyle, “halkın

inançlarına saygı” istemiyle sömürülmesi güç olmamıştır. Endüstri Devrimi sonrası sınıf savaşı, örgütlenme ve bilinçlenme yolunda emekçiler, yeryüzünde yer yer emekçi düzenleri kurabilecek noktalara varmışlardı. Ancak burjuvazinin dine dönüş, Tanrıya emanet oluş politikaları, bu gibi kazanılmış (sınıf partileri, sendikal örgütlenme vb.) bölgelerin elden geçirilmesine yol açtı. Öyle ki burjuvazi, önceki dönemlerde bilinçlenmiş emekçileri bile, örgütsel varlıklarını dağıtıp, doğar doğmaz verilen adlar, nüfus cüzdanlarındaki dini “İslam” dayatması, dinsel bayramlar, yetmedi ölünce dinsel törenlerle “geri kazanabilmektedir”. Sonuçta emekçilerin, yazgılarına boyun eğip, Tanrı’nın önündeymiş gibi Patron’un önünde el pençe divan durması sağlanabilmektedir.

Ne yapmalı?

“Üstyapısalcılık” olarak gösterilip suçlanabilmesi olasılığını göğüsleyerek, sınıf savaşımının hem altyapıda hem üstyapıda olmak üzere iki platforma birlikte yürütülmesi gereğini savunmaktayım. Öyle görülüyor ki altyapının (üretim biçiminin) değiştirilmesi üstyapıyı (ideolojiyi) “otomatik” olarak değiştirip belirlemiyor. Eski üstyapı öğelerinin aile, sosyalleşme, kültürel birikim, resmi olan olmayan eğitim kurumları, kitle iletişim araçları vb. yollarıyla yeniden üretilmesi karşısında üstyapısal savaşımdan kaçınılamayacak noktaya ulaşılmıştır. Sözü şuraya getireceğim: İdeolojik savaşım, demokrasi söyleminin ve kitle iletişim araçlarının (bilişim teknolojisi devriminin) doruk yaptığı onyıllarımızda, kısa erimlerde (kısa vadelerde) sınıf savaşımının sonucunu belirleyici olabiliyor. Bu savaşımın üyeleri endüstri devrimini sindirememiş (bizimki gibi) ülkelerde, sınıflı toplumla birlikte yerleştirilen ve onunla birlikte sürdürülen “dinsel ideoloji” etkili biçimde kullanılabiliyor. Öyle görünüyor ki din, sınıflı toplum ortadan kaldırılana dek tarihin çöplüğüne atılamayacak. Ona bağlı olarak “yaratıcı ve yazgıcı” Tanrı inancı, insanlığın “sınıflı toplum sorunu” yanı sıra “ölüm sorunu” (hele

savaşlar, trafik kazaları, doğal afetler, borçlanmalar, yarışmalar, erkek egemen kültür vb. ürünü doğal olmayan erken ve beklenmeyen ölümler) sürdürdüğü oranda varlığını sürdürebilecek. Sürdürüldüğü sürece onları sınıf savaşımında kötüye kullananlar çıkabilecek. Sömürülenlere, haksızlığa uğrayanlara, yaşamları birilerinin çıkarları için cehenneme çevrilenlere, “tanrısal adalet” ile sonul yargı ve sonsuz yaşam umudunu besleyen “ötedünya” inancı, duygularına, akla ve gereksinimlerine uygun gelebilecek. Öyleyse bu inançların gerçekliğe, akla uygun olmadıkları gibi sömürülmelerin, acılarını azaltmak şöyle dursun artıracaklarını korkmadan, bıkmadan usanmadan anlatmak ideolojik savaşımın bir gereği. “Ya bu konulara girmeyelim, inanan emekçileri patronların, egemen sınıfın safına itmeyelim” tutumu bizi kapitalist düzenin dinsel ideolojiyle desteklediği yönetimlere dek getirdi. Üstelik dinsel ideolojik savaşım cephesini siz (kendini emekçi sınıfların davasıyla özdeşleştirmiş aydınlar) açmasanız da onlar çoktan açmış bile. Öyleyse, dinsel ideolojik saldırılara karşı çıkmaktan başka seçenek görünmüyor ortada. Hem de dolaylı yollardan, kıvırtmadan, cepheden karşı çıkmak gerek: Sen ne diyorsun arkadaş! “yetkin yaratıcı” nerede? Yetkin bir yaratıcının yetkin yapıtları nerede? Bitkileri, hayvanları, insanları yakıp, yıkıp, ezen yanardağlarda, yersarsıntılarında, tayfunlarda, sellerde, yangınlarda mı?” “Hani, nerde yetkin yaratıcının (eksiksiz, kusursuz olması beklenen) “yetkin yaratıkları”? Analarının karnından kalıtsal beden ve akıl hastalıklarını birliklerinde getiren suçsuz bebekler mi? Ya “ilahi adalet” nerede gerçekleşmiş? İnsanlığın leşyiycilik, yamyamlık, kafatası avcılığı uygulanan “barbarlık” dönemlerinde mi? “Uygar” Roma İmparatorluğu’nun kölelik düzeninde mi? Spartaküs köle ayaklanması bastırılınca tutsak alınan, Roma’ya çıkan yolun kıyısında sağlı sollu çarmıha gerilen altı bin insana çektirilen acılarda mı? Tek bir kentte yüzbinlerce insanı kavuran atom bombasının atıldığı Hiroşimada mı gerçekleşmiş tanrısal adalet? Ya da o bombayı (haydi atılmasını engelleyemez miydi? sorusunu bir yana bırakalım) yaptıran,

attıran yöneticileri cezalandırmak şöyle dursun, sınıfları İslam, Hristiyan başka dinlerden halkların başına bela olacak biçimde ekonomik teknolojik gelişmeyle “ödüllendirmesinde” mi kendini göstermiş tanrısal adalet?

“Aman inançlara saygısızlık etmeyelim” diyenler mi var, onlara verilebilecekler yanıtları yutup yutkunmamalıyız. Töre cinayetlerine, kan gütmelere, haçlı inançlarına, cihat (inanç yolunda savaş görevi) kışkırtmalarına da (eleştirmeyip) saygı mı göstereceğiz? Hindistan’da Brahma kastı içinde ölen bir din adamının karısının ne kadar genç, ne kadar sağlıklı olursa olsun kocasıyla birlikte diri diri yakılmasının doğru olduğu inancını alalım. Sömürgeci İngiliz kamuyöneticisince (1840’larda) yasaklanınca Brahmanlar gelip inançlarına saygı gösterilmesini istemişlerdi. İşin püf noktası burada. Ölen brahmanın inancına mı yoksa yakılacak karısının haklarına mı saygı gösterilmeli? Sorulması ve yanıtlandırılması hiç de güç bir soru değil. Saygı (o ya da bu sınıftan, cinsten olduğuna bakılmaksızın) insana, gerçek insan öznelere gösterilmelidir. Maddesel ya da simgesel putlara (Hindu inancının 320 milyon hesaplanan tanrılarına) değil!

Hindistan’da inançlara saygı gösterilmesini isteyen Brahmanlar kastı üyeleri aslında, inançlar, gelenekler kanalıyla kastlarının üstünlüğünü, ayrıcalıklarını, çalışmadan (çalıştırdıkları paryaların sırtından) yaşama düzenini sürdürmek istiyorlardı. Bizde ne isteniyor? Kendilerini Allah’ın sözcüsü atamış siyasiler bile, Allah adına konuşup “Bugün Allah için ne yaptın?” diye “kulları” her gün sorguya çekiyorlar. Bakıyorsunuz yapmanızı istediklerinin (ender olarak size, emekçi çevrelere, tüm olarak insanlığın yararına) çoğu, eninde sonunda (“insanların” değil) İslamların, partilerinin, egemen sınıfın insanların, yöneticilerinin çıkarına Sonuç olarak, kaçınılamayacak bir ideolojik savaşımın tam orta göbeğinde bulunuyoruz. Dinsel ideolojik hegemonyaya ya boyun eğeceğiz ya da direneceğiz. Bunun için “Ateist” dediğiniz bir girişim bir oluşum kuşkusuz gerekli. Kuramsal saptamam bu yönde. Ama bunun pratikte, politikada yolu, yöntemi, zamanlama-

sı, dozu ne olacak? Bu konularda neredeyse hiç bir somut görüşüm yok.

AMD: Deneyim yok zaten. Elimizde herhangi bir deneyim yok şu ana kadar.

Siyasal, ideolojik tartışmalar bir noktada “peki siz Allah’a, Peygamber’e inanmıyor musunuz?” sorusuna getirilmektedir. “İnanmıyorum” diyemeyeceğinize duydukları güvenle tartışma, konusu ne olursa olsun, bu noktada kazanılmak istenmektedir. O noktaya dek söyledikleriniz, sorduklarınız üzerinde düşünme, yanıt verme gereği görülmeksizin, sizin dinsiz, dolayısıyla ahlaksız olduğunuz izlenimi yaratılmak istenir. Dinsel ideolojik saldırıda izlenen taktik genelde budur. Sizinle birlikte savunduğunuz düşüncelerin, değerlerin böylece çöpe atılmak istenmesidir. Oysa, kanımca akla ve ahlak değerlerine uymayan asıl dinsel, ötedünyacı (ve Brahmanlık/Hinduculuktaki biçimiyle öteyaşamcı) inançlar, özellikle de Tektanrıcılıktır. Şöyle ki, düşünmenin başına bir aksiyom (kanıtlandırılmaya gerek duyulmayacak kadar açık gerçek sayılan inanç) varlığı hakkında hiç bir nesnel, bilimsel kanıt gösterilemeyen bir aşkınözne ve ötedünya yaşamı konmaktadır. Böyle bir inanç ve bu inançla teslim alınmış jüri karşısında, tartışma tanrının varlığı yokluğu üzerine çekilmedikçe hiç bir argüman tutunamaz. Çünkü var olmayanın varlığı bir kez kabul edilmişse, ona yüklenen herhangi bir nitelik, onunla bağlantırılan herhangi bir “doğru”, herhangi bir “gerçek”, herhangi bir “değer”de kabul ettirilmiş olacaktır. Öyleyse, işin başında, varlığı kesin olarak bilinmeyene, bildirilmeyene “var” demek ahlak kavramıyla uyusmaz.

Standart ahlak anlayışımızla sorgulayabileceğiniz bir insan düşünün: “Babam bu işin ustasıyım bana inan” diyor. İnanıyor, işi baba oğul onlara veriyorsunuz. Babası var mı yok mu belli değil. Parayı peşin almış ama gelip işi yapan yok. Böyle bir söze doğru, böyle bir kişiye ahlaklı denebilir mi? “Ne ilgisi var” diyen mi var? İnsanlık örneğin tektanrıcı inancın başından beri “meded ya Allah” diyor gelen var mı?

Yıllar önce “Hiroşima Bombalanırken Tanrı Neredeydi?” başlıklı bir yazım yayınlanmıştı. Orada şöyle düşünmüştüm. Herşeyi bilen, herşeyi gören, herşeye gücü yeten bir tanrı, öyle bir bomba ile 200 bin kişinin kavrularak öldürülebileceğini bilmez mi? Kalanların çocuklarının doğuştan kanserle dünyaya geleceklerini düşünmez mi? Şişko oğlan (İng. fat boy) denen bomba atıldıktan sonra bile Tanrı onu, kendisinin koyduğu doğa yasalarını askıya alıp, yere düşmeden, sözgelimi yere 50 metre kala havada asılı durduramaz mıydı? O zaman, ikincisinin Nagasaki’ye atılmasından vazgeçilirdi. Onu havada asılı gören sonraki kuşaklar (içlerinde ben) “tamam” derdik “varlığı” kuşkusuz. Bir de istediklerini, binlerce yıl öncesinin dinlerinde, mezheplerinde, kitaplarda farklı farklı aktarılan sözleriyle değil, gökgürültüsü gibi bangır bangır konuşmasıyla aracısız iştebilseydik! Ya da varlığı her insanın beyinde 2+2=4 kadar kesin algılanabilseydi!

Ama böyle bir şey olmamışsa, olmuyorsa, Hiroşima benzeri yıkımlar insanların yakasını bırakmıyorsa, insan insanı diri diri yakıp, derisini diri diri yüzebiliyorsa, tanrılar, dinler, inançlar onları durdurmuyor, durduramıyor demektir. Durdurduğunda bakın ne oluyor: Tevrat “Yeşu” kitabı 10/12-13’te olanlar şöyle anlatılıyor: “Yeşu [İsrailoğullarının savaşçı peygamberi] halkın önünde ... şöyle seslendi: “Dur ey güneş Givon üzerinde. Ve ay sen de Ayalon Vadisi’nde. Halk düşmanlarından öcünü almaya dek güneş durdu ay da yerinde kaldı. Bu olay Yaşar Kitabı’nda da yazılıdır. Güneş yaklaşık bir gün boyunca göğün ortasında durdu... [Böylece ortalık kararıp düşmanların kaçarak kurtulmasını önlemiş Rab hepsinin kılıçtan geçirilmesini sağlamış] “Çünkü Rab İsrail’den yana savaştı” deniyor.

Tanrının varlığı ve yaptıkları, yapmadıkları öyküleriyle olgular ve doğrular karşılaştırıldığında, yetkin ve hakça (adil) bir tanrının varlığından söz etmenin yeri ve gereği olmasa gerek. Bu, sorunun pratik yaşam ve ahlak ile ilgili yönü. Bir de kuramsal, bilimsel yönleriyle ilgili sorunları var. Maddeden tümünden bağımsız ruhlardan, maddeyle birlikte görünmeyen ruh-

sal (psikolojik) durumlardan bilimsel olarak söz edilebilir mi? Örneğin cinlerin varlığından, cinlerin içine girdiği insan davranışlarından, cin çıkarmadan söz etmek ne denli gerçeğe, bilimsel bilgilerimize uygun düşer. Ben kendi adıma yaşamım boyunca maddeden bağımsız bir ruh olayıyla karşılaşmadım. Ruh denen niteliğe sahip olmayan taş gibi cansız, bitki gibi canlı varlıklarla dolu her yer. Ama madde ile birlikte bulunmayan, maddeden bağımsız tek bir ruh göremiyor, gösteremiyor, algılayamıyorum. Çünkü yoklar. Onlar yalnızca kafamızda var. Bunun anlamı, o ya da bu ruhun maddeyi, canlıyı insanı yaratıp belirlemesi şöyle dursun, ruh denen karmaşık niteliğin varlığının sıkı sıkıya maddeye, onunla birlikte var, onunla birlikte yok olacak derecede bedene bağlı, bağımlı olduğudur.

Gerçekten psikolojide (Türkçesi ruhbilim değil ruhbilgisi ile karşılanması gereken bilgi dalında), ruh olgusuyla, ruh olaylarıyla, ruh durumlarıyla anlatılan nedir? bir bakalım: Canlılık, beslenme, üreme, duyu, duygu, düşünme olgularının karmaşık birliğidir. Öyle ki duyu (acı, tatlı) algılama yetisi yitirilmişse, ruhun bir ögesi eksilmiştir. Duyular ile onları değerlendiren düşüncelerin birliğinden oluşan (örneğin acı biber turşusundan hoşlandığınızı düşünüp söylediğinizde içinde bulunduğunuz) duyu durumlarınızı (Alzheimer hastalığında olduğu gibi) algılayamıyorsanız, ruhun bir ögesi daha gitmiştir. Bunlar yanı sıra (bitkisel yaşama girilen koma durumlarındaki gibi) düşünemiyorsanız, beslenemiyorsanız, üreyemiyorsanız ruhunuzdan söz edilmesi iyice güçleşir. Beyin ölümü ile (hatta beden ölümü gerçekleşmeden duyma, duygulanma, düşünme, kastlelara komut gönderme işlevlerinin görülememesiyle) ortada ruh muh kalmaz. Oysa ruha, bedenden bağımsız bir varlığa inanç tam da beden ölümünden öncesi kadar (son nefesten) sonrası için sözkonusu edilmektedir. Öyleyse ruhsal niteliklerin maddeye bağımlılığı matematiğe vurulabilecek kesinlikte bilimsel bir gerçektir. Demek ki, dinsel ideolojide bilimsel gerçeklik tepetakla edilmektedir. Tevfik Fikret’in söylediği gibi, insan putunu kendi yapar, kendi tapar.

Yalın maddeler cansızdır. Canlılık karmaşık maddelerin niteliklerinden biridir. Maddeden tam bağımsız ruh, maddeyi (evreni) canlıları, insanı yaradan bir yaratıcı kavramı, insanın yarattığı bir düşüncedir. Sorun zaten, tanrının varlığından yokluğundan çok tanrı inancının varlığında yokluğunda (sınıfsal, ideolojik işlevinde) düğümlenmektedir.

Peki, “yaratıcı, yazgıcı tanrı” kavramını ilk sınıflı toplumlardan beri yaşatıp sınıfsal çıkarları yönünde sürdürenleri anlayabiliyoruz. Ya kişisel ve sınıfsal zararlarına karşın birçok insan bu inançları nasıl içselleştirilebiliyor? dersiniz. Bunun kültürel geleneğin, ideolojik eğitimin kurbanı olmak gibi toplumsal nedenleri yanı sıra bireysel koşulları var. Yaşlılıkta yoğunlaşan ölüm korkusu bunlardan biri. Ama asıl bireysel kaynağı çocukluk döneminde çocuk psikolojisinde ve eğitiminde: Annenin çocuğuna yaşamı öğretip eğitmesini ele alalım. Çocuğu durdan sustan anlamıyorsa, ya acıyla ya da öcüyle korkutulup koşullandırma (kolaycı) yoluna gidilebilmektedir. Çocuk ise yaşamı, önce kişisel deneyimlerinden çok, ana baba-sının, yetişkinlerin verdikleri bilgilerle öğrenmektedir. Olanları kendisi değerlendirebilecek, nasıl davranmasının uygun, doğru olacağını kendisi düşünüp karar verecek durumda değildir. Büyüklerinin dediklerini doğru bulup, onların doğruyu söylediklerine “inanacaktır.” Yani çocukta inanma düşünmeden önce gelir. Ana baba da, öğretmen de (ilerde yöneticiler de) böyle bir psikolojik eğilimin varlığını yordamlamayla öğrenip onu, çocukları denetleyip onları istedikleri biçimde yetiştirmede, iyiye olduğu kadar (sınıflı toplumda) kötüye kullanabilmektedirler. Dinsel inançları ve ideolojiyi bu bağlamda düşünün, gücünü ve (olumsuz) etkilerini anlayacaksınız.

AMD: Egemen sınıflar sizce Ateist bir dernek kurma girişimine ne tepki verirler? Yasaklar mı, içeri mi atarlar, ne tür engellemeler çıkarırlar önümüze? Gerçi bu biraz da ortaya çıkacak olan hareketin marjinalitesine ve yarattığı etkiye bağlı olarak değişebilir.

Bütün insanlık tarihinin belli başlı evrelerinde görülen kalın çizgilere takıldım kaldım düşüncelerimde ve çalışmalarımnda. Onda bile iki boşluğumu dolduramadım. Birisi çağımız; işi başlarından alayım derken bir türlü çağımızın gerçekliklerinin bütününe ve ayrıntılarına sıra gelmedi. İnsanlığın Endüstri Devrimi sonrası bilgisayarlar, cep telefonları vb. açılımlarıyla ilişkim olmadı. İkinci boşluğum Türkiye coğrafyasının Osmanlı ve Cumhuriyet toplumlarının (nasıl olsa uğraşanlar çok diye) siyasal ve toplumsal yapılarını çözümlemeye kalkmadım. Öyle ki kendimi bu konularda, sıradan bir yurttaş olarak bile, birşeyler söyleyebilecek bilgi birikimine sahip görmüyorum. Ancak tarihte egemen sınıflar dinsel ideoloji karşısında ne gibi tepkiler vermişlerdir dersanız, onlar hakkında genel şeyler söyleyebilirim.

AMD: Yani diyorsunuz ki bu konu biraz muallakta, şimdi Tayyip Erdoğan çıkıp diyor ki biz ateistlerin de hakkını koruyacağız v.b. fakat böyle bir girişim ortaya çıktığında TCK 216'yı çalıştırırlar mı? Mesela Fazıl Say'a yaptıkları gibi.

Demokratik söylemde “halkın inançlarına” saygı-saygısızlık sorununu açmamı bekliyorsunuz. Bunda da ben sorunu (bundan öncesindekinde olduğu gibi) tarihe ve genele (at koşturduğum alana) çekme yoluna sapacağım. Siz söylediklerimden tutturup günümüze ve somut sorunlarınıza getirmeye çalışacaksınız. Bu noktada Dilaver’in kahrkahası araya giriyor. Burjuvazinin tarihte, din sorunu karşısında kaypak tutumlar takındığını görüyoruz. Tutumu, dinin, inancın, tanrı kavramının bilimsel eleştirisinden, Tanrıtanımazlıktan başlayıp “halkın inançlarına saygısızlığın cezalandırılması” uç noktalarına dek değişebilmiştir. Bu kaypak politikalarının en bilinen örneği Devrim sonrası ve sonrası Fransız burjuvazisince verilmiştir.

AMD: Şöyle diyebilir miyiz? Hiçbir etki yaratmazsa ve kimse bu hareketi ciddiye almazsa, burjuvazi de ciddiye almaz

Öyle bir olasılık da var.

AMD: Ancak ciddi bir tepki toplayabilirse, ciddi anlamda gündeme oturursa, o zaman burjuvazi ciddi anlamda uğraşmaya başlar ve başını ezmeye çalışır.

Evet bu kesin gibi. Burjuvazi dediğimiz sınıfın çeşitli kesimleri, çeşitli sözcüleri var. Burjuvazi onların içinden, içinde yaşanan koşullara göre çıkarına en uygun davranacakları siyasal erk orunlarına (makamlarına) getirerek “siyasal kadrosunu” kurar. Dinci sözcüleri var, liberal sözcüleri var, faşist sözcüleri var, sosyal demokratları var. Konjonktüre göre birini seçer ya da onları birlikte kullanıp dengeler ve dizginler. Günümüzün (neoliberal, küreselleştirilmiş kapitalizm) koşullarında dünya çapında pazara girebilme yarışmasında, yaratılan işsizlikten yararlanılarak ücretleri, dolayısıyla fiyatları düşük tutma politikası izleniyor. Bu durumda seçmenlerin oylarını emekten yana ekonomik politikalarla çekme yolunu seçeceklerine göre, “halk” dedikleri emekçilerin inançlarından yana görünme yoluna gitmektedirler: “Biz sizinle aynı inançtayız, onlar sizin inançlarınıza saygısızlık ediyorlar. Bizi seçin onları cezalandırıp, sizin inançlarınızın gereğini özgürce yerine getirmenizi sağlayalım” diyor. İnsanlar, yurttaşlar, seçmenler her fırsatta inananlar-inanmayanlar diye bölünüp, inananlar, inandırılanlar yanlarına çekilmeye çalışılıyor.

AMD: Ötekileştirme yani.

Evet, sorunuzun yanıtına geleyim. Amaçladığınız girişime, oluşuma karşı, hele siyasal erklerini sallantıda buldukları koşullarda, önlerine çıkan her fırsattan yararlanmaya çalışacaklardır. Fırsatı değerlendirip, başka koşullarda “halk”ın pek de ilgilenmeyeceği bir girişime karşı halkı “uyarıp” tepkisini örgütleyebileceklerdir. Daha başka koşullarda, örneğin Avrupa Birliği’ne girerek dünya (emperyalist) burjuvazisiyle bir de siyasal eklemlenme olasılığının arttığı durumlarda ise “herkesin inancı kendine” diyebilecek-

lerdir. İngiltere’de-Ateistlerin belediyesinin şehir içi otobüslerine boydan boya “Tanrı Yoktur” temaları işlenen reklamlarını kabul edişini örnek alabileceklerdir. Burjuvazinin kaypak din politikasına benzer biçimde ben de kaypak konuşuyorum değil mi?

AMD: Evet, hatta Hollanda’da Tanrı’ya hakaret, inançlara hakaret ceza kapsamından çıkartıldı, geçtiğimiz günlerde bununla ilgili bir haber yayınlamıştık hatta facebook sayfamızda

Bizde tam tersi oldu; “halkın inançlarına saygısızlık” diye bir suç oluşturup ceza kondu, halkın istencinin temsilcisi olduğu söylenen siyasal kadroca. Egemen sınıfların hangi durumlarda neler yapabileceklerinin en iyi örneği Devrim sırası ve sonrası Fransa burjuvazisinin “kıvırtması” olduğunu söylemiştim. Gerçekten, Fransız Devrimi (1789) öncesi, biliyorsunuz, savaşçı (toprak sahibi) ve dinci (iman sahibi) soylu kesimler egemen katmanlardı. Kırılarda (yarı köle konumundaki) serfler ile kentlerdeki (“baldırıçıplaklar” denen) emekçiler ise sömürülen, yönetilen katmanları (zümreleri) oluşturuyorlardı. Hepsinin birden tanrının kulları (köleleri) olduklarına inandırılmışlardı. Katmanlar arasındaki sömürüyü gizleyip çıkar farklılıklarını örterek onları birleştiren Katolik Kilisesi idi. Böyle bir yapıda Haçlı Akınları (11.-13. yüzyıllar) ve sonrası gelişen ticaret devrimi (15.-16.yüzyıllar) ile genişleyip palazlanan (üçüncü katman olarak) burjuvazi (kentli kesimler) ekonomik erki ele geçirmişlerdi. Egemen sınıf konumuna geçebilmek için siyasal erki (yönetimi) de Devrim ile tekellerine almaya kalktılar. Bunun için önce kırılı emekçileri soylu efendilerinin almaları gerekti. Bunun için de kırılı ve kentli kesimlerinin kafalarını tanrıya kulluktan (dincilerin boyunduruğundan) kurtarmaları gerekiyordu. Bu yolda, Devrim sırasında, Kilise topraklarına elkondu. Devrim yasalarına uyacakları belgesine imza vermeyen papazlar görevden alındı. Kilise okulları kapatıldı. Kiliselerde “insanlık dini” adı altında din eleştirisi yapıldı, insanı yü-

celten değerler savunulmaya başlandı. Siz Avrupa'da ateistler için de kilise kurulmuş dediniz ya onun gibi bir şey. Yani yükselen burjuvazi ateist propagandayı, serfleri, kentli baldırıçıplakları dinsel inançlarından (dolayısıyla soyluların boyunduruğundan) kurtarmada kullandı. Gerçekten Fransız devrimcileri bu amaçla Fransız Enstitüsü içinde bir çalışma grubu oluşturdular. Başına, bilginin kaynağının (Kutsal Kitap, papazların kafası değil) duyularımız ve deneyimlerimiz olduğu savına dayanan (İngiliz ampirizmi benzeri) sensualist felsefeyi benimsemiş bir aydın, kafası devrimcilerin giyotininden son anda kurtarılan Destutt de Tracy adında soylu kökenli bir bilgin getirildi. (Burada Şenel, konuşmasını elektronik ortama geçiren Tijen'e seslenerek "telefonda adını doğru yazmak için sormuştunuz da o an için anımsayamamıştım ya, bir daha aynı durumda

kalmamak için "destur değil Destutt" çözümünü buldum. Bakalım işe yarayacak mı diye konuşmasına bir eklemede daha bulunmuş). Devrimcilerin "düşüncelerin bilimini yapan kimseler" anlamında "ideolojistler" dedikleri bu çalışma grubundan bekledikleri, Devrimci eğitim ilkeleri ve eğitim kurumları için öneriler geliştirmeleri. Destutt de Tracy çalışmalarını (1801'de) Ideologie başlıklı yapıtında yayınlıyor. Durkheim'ın "Sosyoloji" kavramı nasıl "toplumun bilimi" anlamına geliyorsa "ideoloji" de, benzer biçimde, önceleri "düşüncenin bilimi" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Adı bile onun insanların dinsel inançlara niçin kapıldıkları, ne tür bir eğitimle bilimsel düşünebilecekleri konusunda odaklaşılan içeriğini açıklayıcıdır.

İdeoloji, bilimsel düşünüşün geliştirilmesi için sosyoloji kadar önemli bir bilim dalı olarak

kurulmuştu. Napolyon döneminde olumsuz anlam kazandırılınca lise ders programlarına konmayıp aşağılanmaya başlandı. Niçin? Napolyon önceleri, öteki Fransız devrimcileri gibi kendilerine “ideolojist” denen grubun çalışmalarını, düşüncelerini ve önerilerini göklere çıkarıyordu. Zamanla burjuvazinin gereksinimleri, Fransa politikasında sınıflar arası güç dengeleri değişti. Baldırıçıplaklar proletaryaya dönüştü ve yönetime katılmaktan dışlandı. Avrupa aristokrasisi Fransız burjuvazisine (“kötü örnek olur devrimi bizim burjuvazimize de bulaştırır” diye) saldırdı. Buna karşı Fransız burjuvazi önce savunmada kaldı. Sonra, başarılı olunca, “tüm insanlığın özgürlük, eşitlik, kardeşlik değerleri için savaşıyoruz” propagandasıyla karşı saldırıya geçti. Kilise okullarının yeniden açılması Napolyon yönetimi döneminde bu koşullarda gündeme getirildi. Napolyon, ideolojistleri şaşırtan bir kararla açılmasından yana oldu. İdeolojistlerin sert eleştirilerine uğradı. O da ideolojistleri aşağı yukarı şöyle eleştirdi: “Size artık ideolojist değil (demagog sözcüğününkini çağrıştıran bir anlamla) “ideolog” denecek. Çünkü kafalarınız havada, ayaklarınız Fransa gerçeklerine basamaz olmuş.” Kim haklı ve neydi Fransa gerçekleri? İçeride, emekçiler (din eleştirisiyle ve devrim eylemiyle) toprak sahiplerinin ve Kilise’nin elinden kurtarılıp fabrikalarda toplanmış. Artık eleştirel düşünceleri gerekmez, hatta zararlı. Patronların, teknisyenlerin buyruklarını yerine getirebilecek kadar ve getirebilecek biçimde eğitilmeleri yeter de artar bile. Dışarıda, orduda benzer bir gereksinim var. Verilen komutlara (doğru mu yanlış mı, yararımıza mı zararımıza mı diye eleştirmeden) harfi harfine uymaları, “öl denmişse ölmeleri” beklenir olmuş. Her iki alanda, emekçilerin gerçekleştiremeyecek umutlarını, mutluluk beklentilerini ötedünyaya ertelemelerini sağlayacak bir inançlar dizgesine yeniden gereksinim duyulur. Bu da ailede verilen dinsel eğitimin (liselerde, üniversitelerde bilimsel eğitim şansı verilmeyen kesimler için) kiliselerin pazar ayinleri ve Pazar Okulları ile desteklenip pekiştirilmesiyle karşılanmış olacaktır.

AMD: Kul olmayı öğretiyorlar.

O kul kavramına daha sonra geleceğiz -gü-lüşmeler- Ama önce Fransız Devrimi sonrası burjuvazinin din politikasındaki kıvırtmaların kilometretaşlarını görelim. Devrim başarılı olmuş, yönetim ele geçirilmiş, öteki sınıflar geriye itilip yönetimin dümeni başına geçilmiştir. Fransız burjuvazisi dini, inançları dışlayan, bir eleştirel, özgür düşünüşten ve bilimsel eğitimden, bilimsel düşünebilecek yurttaşlar yetiştirilmesinden vazgeçmiştir. Dine bir geri dönüş benimsenmiştir. Bunun sert bir dümen kırma yerine yumuşak “kıvırtma” politikalarıyla gerçekleştirilmeye çalışıldığı anlaşılıyor. Bu geri dönüşün evrelerinin az çok kronolojik, kronolojik olmasa bile sistematik (düşünsel, mantıksal) sırası şöyle görünüyor: Başlangıçta izlenen inançlar yerine getirilen rasyonel, eleştirel düşünüşün gereği “din eleştirisi” politikasında frene basılır. Tartışma, burjuva aydınları arasında tanrının varlığı yokluğu, “Ateizm” üzerinde yoğunlaştırılır. Bir süre sonra “bu kadar insan inanıyorsa tanrı yoktur” diyerek onların kalbini kırmayalım. Ama değil mi ki evrensel insan değerlerini savunuyoruz çeşitli kutsal kitapları, dinleri, mezhepleri eleştirmekle yetinelim. Bu ikinci evrede izledikleri, yaratıcı, yönetici bir tanrının (fabrika sahibinin varlığına benzeyen) varlığına inanılıp, onun çeşitli sözcülerine inanılmadığı, Deizm (Teizm değil) düşüncesidir. “Ya çeşitli dinlerden ve mezheplerden insanlar birbirlerine nasıl davranmalı?” sorusunun yanıtı, zamanla “inançlara saygı” politikasını getirmiştir. (Oysa saygının inançlara, putlara değil gerçek insan öznelere gösterilmesi gerektiğini göstermiştik). Yöneticiler uyruklara nasıl davranmalı sorusunun yanıtı “din işleriyle devlet işlerinin karıştırılmaması” yani “laiklik” politikalarının geliştirilmesi evresinde verilmiştir. Türkiye burjuvazisi Batılılaşma evresinde bu politikayı Batıdan alıp benimsemiştir. İnançlara saygı ve laiklik (Otuz Yıl Savaşları, Yüzyıl Din Savaşları’ndan anlaşılacağı gibi) Batı Avrupa tarihinin uluslaşma evresinde kesinkes gereksinim duyulan politikalar. Tarihinde

(Alevi-Sünni çatışmaları, azınlık sorunları bir yana bırakılırsa) şiddetli din savaşlarına (ağır bir Sünni İslam baskısı altında) fırsat verilmeyen toplumumuzda, laiklik, hoşgörü politikalarıyla birlikte olsa bile din eleştirisinin bir süre daha sürdürülmesi gerekiyordu diye düşünüyorum.

Avrupa, özellikle Fransa burjuvazisinin kıvırtama evrelerine dönersek, temsilli ("temsili" değil) demokrasinin gelişmesine koşut olarak, "inançlara saygı" söylemine "halkın inançlarına saygı" biçimi verilmiştir. Partiler arasında, seçim propagandaları alanında girilen bu yoldaki yarışmalar popülizm, seçim yardımcılığı, meyvesini halkın inançlarının sömürülmesi sonucunda dinsel partilerin siyasal erki ele geçirmelerine varabilmiştir. Bunun kaçınılmaz bir uzantısı, özellikle bizde burjuvazinin kıvırtmasında son evre olarak "halkın inançlarına saygısızlığın cezalandırılması" noktasına varılması olmuştur.

AMD Peki Hocam, gelelim sıradan insanlara. Türk insanı böyle bir girişime hazır mı? Sıradan insanlar ne tepki göstereceklerdir?

Bunlara doyurucu yanıtlar verebilecek birikimi edinmiş değilim. Türk insanından çok belli bir biyolojik evrimin kazandırdığı belli bir genetik yapıyla yeryüzünün herhangi bir yerinde herhangi bir toplumda herhangi bir insanın olası düşünüş ve davranışlarını kavramaya odaklanıp o yolda bilgi birikimi edinmeye çalıştım.

- Dilaver: "Ama hocam Homo sapiens ortaya çıktığında din yoktu ki zaten.

Evet din, hazır inançlar yoktu. Ama ilerde dinin de üzerinde geliştirilebileceği sınırsız bir bellek sığasına sahip neokorteksli (bozmaddeli beyinli) deneyimle edineceği kadar hazır bilgileri alabilecek bir insan vardı. Demek istediğim şu: bu insan, kültürel evrimin önce eşitlikçi ilkel topluluk evresini, sonra sınıflı eşitsizlikçi uygar toplum evrelerini (deneyim ve bilgi birikimiyle) geliştirip yaşayacaktır.

Sınıfsız ilkel (komünal) toplulukların birikimini "sihirselsel kültür" olarak nitelemektedirim.

Dinsel inançlar ise ilkin, ilk sınıflı, eşitsizlikçi,

devletli uygar toplumla birlikte, onun en üst yapısı (ideolojisi) olarak kurumlaştırılmıştır. Sınıflı toplum sürdükçe dinsel inançlar da sürdürülmüştür ve anlaşılan eleştirilmezlerse sürdürülecektir. Bilimsel düşünüş biçiminin geliştirildiği endüstriyel uygar toplumlarda bile sürdürülebilirliğin nedenlerini araştırmak gerek. Örneğin beynin işletilişinde (insanlığın çocukluğunda ve insanın çocukluğunda) ne zaman, hangi koşullarda hazır düşüncelere inanma eğilimi görülür? Bu eğilimin yerini ne zaman hangi koşullarda eleştirel, rasyonel düşünme alır? Duygular tutkular, korkular hangi koşullarda, aklın, gereksinimlerimize ve sorunlarımıza çözüm üretici (sorun çözücü) işleyişini engeller? Hangi eğitim biçimi ezberi, geleneği ve inancı, hangisi rasyonel, eleştirel, bilimsel düşünüşü besler? Hangi evrelerde ve hangi koşullarda ötedünyacı, hangi koşullarda budünyacı "değerler" benimsenir? Hangi koşullarda sanal aşkınöznelardan (tanrılardan) yana, hangilerinde budünyacı, gerçek insan öznesinden yana bir "ahlak" geliştirilir? Hangisinde emekçilerden hangisinde beleşçilerden yana işletilir toplumun çarkları? Bunlar gibi genel olarak insan ve insanlık ile ilgili bilgi birikimi edinmeye çalıştığım için, siz "Türk insanı ya da Türkiye insanı" hakkında sorduğunuzda, ben gene genel olarak insan ve toplum hakkında düşündüklerimi söyleyeceğim.

AMD: Mesela şöyle bir tahmin yapabilir miyiz? Yozgat ya da Erzurum'a gittiğimizde, çok ciddi tepki toplayabiliriz. Çünkü oralar oldukça dinsel bölgelerdir. Ama mesela bir Alevi toplumu içine girdiğimizde, belki hiç tepki almayabiliriz. Çünkü onlarda yılların ezilmişliği ve hoşgörüsü var. İstanbul kozmopolit bir bölge olduğu için, genelinde belki tepki toplayabilirsiniz ama semt semt gidersek tepkiler farklı olabilir diyebiliriz miyiz?

Bir halkın kendiliğinden tepkilerini soruyorsanız, öyle bir halkı dünyada yok, hele bizde göremezsiniz. Halk geçmişin egemen sınıflarının kalıtılmış kültürünün ve günümüzün egemen sınıflarının yoğurup biçimlendirdiği

bir kitledir. Gene de belli bir biçimden yoksundur. Tepkisizliği kışkırtılmamasına tepkisi de kışkırtılmasına bağlıdır.

AMD: Kanlı Pazar gibi.

Halk denilen kesim içinde birbirleriyle bağlantılı bulunanlar olabilir. Ama onlar ne yazık ki bilimcilerden, zanaatçılardan, emekçi partilerinden, hatta sendikalardan çok işverenler, cami, cami yaptırma ve hayır dernekleri ve halktan yana görünen burjuva partileri gibi çevrelere eliyle örgütlendirilmiş olduklarından, tepkileri de geçici olarak örgütlendirilip kışkırtılmaya açıktır. Bu yüzden, belki bir yöntem olarak, onlarla yüzyüze ilişkiye girmekten çok dolaylı etkileşim yollarını araştırıp geliştirmek daha olumlu sonuçlar verebilir. Televizyon kanalıyla etkilemeye güvenmiyorum ama bu alanı tümüyle inanç tacirlerinin at oynatmasına bırakmak da doğru olmayabilir. Halkla doğrudan ilişki içinde bulunan, bulunabilecek araçların yetiştirilip donatılmasını sağlayacak (bilimsel seminerler gibi) dolaylı yollar aranabilir.

AMD: Genelde sosyalist solda dine bulaşma eğilimi vardır. Sosyalist solun tamamı ateist olsa bile, dini inancı olan insanları küstürmeme adına bu tür işlere girmezler. Bu açıdan bakıldığında sosyalist solun tutumunu nasıl değerlendirmek gerekir ve bize karşı tutumları ne olur?

Sosyalist solun olası tepkisini bilemem ama, genel olarak (geniş anlamıyla) aydınların tutumu canlarını, mallarını, işlerini tehlikeye atabileceğini düşündükleri eylemlere, hatta söylemlere, tartışmalara uzak durmaktır.

AMD: Şimdi Hocam bir aydın tanımı yaptınız ancak, kendi çıkarlarına bulaşmadığı sürece, bazı şeylere destek veren kişileri aydın olarak değerlendirmek ne derece doğrudur?

Önce şunu belirteyim: Kimseye “hocam” demiyorum. Gerçi bunun bir dil alışkanlığı

ğı olduğunu biliyorum. Sorunuza geçeyim. Burada kavram ayırttırma işlemine gidilmeli. Genel anlamda “aydın” başlığı, gerici düşüncülerini içermese de tutucu, liberal, devrimci aydın türlerini içerir. Daha önemlisi bu türlerin içinde de kendini topluma toplumsal değerlere karşı “sorumlu aydın” kesimleri bulunabilir. Buna karşılık, toplumsal sorumluluk duyguları bulunmayan ya da gelişmiş bulunmayan düşünürler (aydınlatacakları kimseler olmayacağından) aydın sayılmayabilirler. Bunlar kendilerinin uğrayabileceği zararı düşünerek “bu millet adam olmaz” türünden düşüncelere kapılabilirler.

Kimi toplumcu, solcu aydınlar ise “gücümüzü üstyapıyı düzeltme çabalarında tüketmeyin, altyapıyı (ekonomik ve siyasal evrimlerle devrimlerle) değiştirin, o üstyapıyı (düşünceleri, inançları) değiştirecektir” diye düşünebilmektedir. Ben altyapı ve üstyapı çalışmalarının birlikte yürütülmesi gerektiğini düşünmekteyim. Onyıllar hatta kuşaklar boyunca ekonomik, siyasal alanlarda savaşım veriliyor. Sendikal örgütlenme hakkı kazanılıyor. Grev, toplu sözleşme kurumları dayatılıp kabul ettirilebiliyor. Genel grevden söz edilebilecek, meclise emekçi parti grubu sokulabilecek duruma geliniyor. Bir de bakıyorsunuz, bir dinci burjuva partisi, neoliberalist konjonktürden de yararlanarak, dinsel ideoloji silahıyla seçimleri kazanıp siyasal erki tekeline geçirmiş. Sendikaları boşaltmış. Kitle iletişim araçlarını denetimine almış, bangır bangır çağdışı dinsel ideolojik savaşım yürütüyor. Bunun dışında hem emperyalist devletlerle küresel pazar ilişkilerine girmiş hem onların Hristiyan ve Yahudi karakollarına karşı İslam halkların savaşında İslam inançlarının rantını devşiriyor. Demek ki siz “üstyapısal” diye bu inançların yakasını bıraksanız bile bu inançlarla kışkırtılanlar gene gelip yakanıza yapışabiliyor.

AMD: O zaman sosyalist solun bir zaaf içerisindedir olduğunu düşünebilir miyiz?

Bu bir hegemonya sorunudur. O kadar güçlü bir gerici hegemonik ideoloji kurulmuş ki, ki-

mileri orada kendi değerlerini, dünya görüşlerini, devrimci ideolojilerini savunma savaşımı bile göze alınamıyor. Alınamayınca, “böyle bir savaşıma girmenin yararından çok zararı olur” kaçamağıyla pasifizme kayıyor.

AMD: Sizinle yaptığımız ön görüşmede, Ateizmle ilgili düşüncelerimizin ateistlerininkine göre farklılık gösterdiğini söylemişsiniz. Bu anlamda ateizme bakış açınız nedir?

Dinle ilgili düşüncelerimi değiştirmekten çok dinsel ideolojiye karşı savaşımında farklı bir terminolojiden yana olduğumu söyledim. Çok daha önce de ateist bir dernek örgütlenmesiyle ilgili öneri gelmişti. Katılıp katılmayacağım, destekleyip desteklemeyeceğim sorulmuştu. Onlara dincilerin, toplumlara ve bilimcilere saldırmada kullandıkları “ateist” sıfatını “materiaalist” suçlaması kadar sevdiklerini söylemiştim. Bu sıfatın bir değerden yoksun olma izlenimi yarattığını açıklamıştım. Bulunmayan bir aşkınözneye inançtan yoksun olmak söz konusu edilemez. Üstelik aslında bizim bir değerden yoksun değil, insanı, insanın emeğini, insanın aklını savunan değerlere sahip olduğumuzu belirtmiştim. Sonuçta değerlerimizi Ateizm yerine Hümanizm (İnsancılık) kavramıyla ya da benzeri bir kavram geliştirerek tanımlamamızın doğru olacağını söylemiştim. Bu anlamda Ateist değil kendimi antiteist (tanrı inancı karşıtı) saydığımı bile eklemiştim. Ayrıca dini ahlak ile özdeşleştiren çevreler “ateist” sıfatını “ahlaksız” anlamında kullanabilmektedirler. Buna karşı bu dünyadaki ahlaksızlıkların hesabının öte dünyada sorulacağı inancıyla göz yumularak yapılan ahlaksızlıklar gösterilebilir. Asıl dinsel inançların (birkaç yılda bir tır filosuna sahip olup “Allah’tan başka kimseye hesap vermem” deyip her cuma namazını karısıyla birlikte gittiğini söyleyerek övünen bir politikacının örneğinde gösterilebileceği gibi) ahlaksızlıkları örttüğü ileri sürülebilir. bunlara dayanılarak, inadına “evet ateistiz ama ahlaksız değiliz. Asıl ahlaksızlık kaynağı dinsel inançlardır diyebilme yolunu seçenler olursa da onlara karşı çıkacak değilim.

AMD: Terminolojiyi değiştirme taraftarısınız o zaman?

Değiştirilmesini üsteleyecek de değilim. Bilirsiniz aslı “galat-ı meşhur” olan, kısaca “galat” diye bilinen bir deyiş vardır. “Yerleşmiş yanlış” anlamına gelip, kullanımı değiştiremeyecek denli yaygınlaşmışsa doğru sayılabilecek sözcükler için kullanılır. Sizin onu değiştirebilecek olanaklarınız bulunmaz. Kabul edip kullanmak durumunda kalabilirsiniz. Bu durumda hangi anlamda kullandığınızı belirtmek yetebilir. Bu tutum Ateizm kavramı için de geçerli sayılabilir.

AMD: Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kurum var. Bu kurumun kapatılması gibi bir talebin olduğu biliniyor. Bu konudaki görüşleriniz nelerdir? Şayet kapatılması gerektiğini düşünüyorsanız, dini grupların yeni örgütlenme biçimi ne olmalıdır?

Bu da bir izlenecek politika pratiği sorunu. Burada da pratikle ilgili bir sorunda, kendimi güvene güvene şu yapılsa doğru olur, bu yapılsa doğru olmaz diyebilecek durumda görmüyorum. Gene de bazı noktalarda kanı niteliğini aşmayacak düşüncelerimi söyleyebilirim. Diyanet işleri başlangıçta dinsel inançlardan (kitleleri yönetme yolunda) hem yararlanma, hem onları kendi gerici amaçları yolunda kullanma yoluna gidebilecekleri engelleme gibi ikili bir amaçla kurulmuş görünüyor. Bu yüzden kurulduğu koşullarda tüm toplum için gerekli ve zorunlu bir kurum niteliği taşıyabilir. Ama sonra, özellikle çokpartili denen dönemde, siyasal erki kim eline geçirmişse Diyanet parti çıkarları yolunda denetleyip din sorunlarını o yönde çözmekte kullanılmıştır. Bu yolda öyle bir noktaya gelinmiştir ki kuruluşun din işlerini devlet işlerine karıştırmama (laiklik) bahanesi savunulamaz olmuştur. Egemen sınıfın çeşitli kesimleri vardır. Dinci partilerde örgütlenen (başlangıçta daha çok taşra burjuvazisinin desteklediği) kesimi, siyasal erki tek başına eline geçirmiştir. Neredeyse hükümet ile devletin çakıştırılabilirdiği bir du-

rum doğmuştur. Dolayısıyla Diyanet, devlet - hükümet kesimleri arası bir erk paylaşma alanı olmaktan çıkmıştır. Böylece az çok partilerüstü devlet kurumlarını da ele geçiren hükümet ile onun temsil ettiği parti ve egemen sınıf kesimi Diyanet'i devlet işlerinde çok etkili bir biçimde kullanabilme olanağına kavuşmuştur. Dini denetime alma, Kanuni'nin imamları maaşa bağlamasından beri devletin politikası olagelmışti. Bugünkü durum biraz farklı; denebilir ki devlet kurumlarının din aracıyla denetlenmesi yoluna gidiliyor gibi.

Diyanet devlet kurumları arasından çıkarıldı diyelim. Din işleri, inançlar (İslamcı, Sünni de olsa) merkezi devletin yönlendirmesinden kurtuldu. Mezheplerin, tarikatların, dinsel (sözde) sivil toplum örgütlerinin, yerel yönetimlerin eline geçmeyeceğine kim güvence verebilir. Merkezi devlet imamları, meclisleri maaşa bağladı; başörtülülere üniversitelere, okullara, devlet dairelerine soktu. Bu koşullarda diyelim. Diyanet devletin dışına çıkarılıp imamların devletten maaş alan memurlar olmasına son verildi. Onlara maaş bağlayabilecek, bu yolla onlar üzerlerinde denetim kurabilecek, yer yer bile olsa kadınları "çadır" içine sokabilecek tarikatların denetimlerine geçiremeyeceklerine kim güvence verebilir. Devlet içinde Diyanet'i savunuyor değilim. Bu kurumun değişen koşullara göre değişen işlevine bakılarak değerlendirilmesi gereğine inanıyorum. Şu andaki görünüm, iki seçeneğin de sorunlu, sorunun salt diyanet sorunu görüldükçe çözümsüz olup, çözümün başka yerlerde aranması gerektiğini gösteriyor.

AMD: Peki diyaneti mesela Adıyaman'daki Menzil dergah ciddiye alıyor mu? Yoksa oradaki hocanın, şeyhin dedikleri mi önemli?

Din işlerinin devlet dışındaki tarikatlarca yürütülmesinin doğurabileceği sonuçlarla ilgili örnek buraya yakışacak. Tanıdığım birinin arkadaşları alıp yurdun bir ucundan, içkiyi bıraktırağına inandıkları bir şeyhe yurdun öteki ucuna götürüyorlar. Varıncaya akşam olmuş. Şeyh o gün tekerleri patlamış bir arabayı yirmi

kilometre sırtında taşıyıp getirdiği için çok yorğun olduğunu, ertesi gün ilk olarak kendilerini dinleyeceğini söylüyor. Dışarıya çıkıyorlar. Bir de ne görsünler? Arabalarının dört tekeri de "gerçekten" patlamış!

Diyanet'in yanı sıra cemaat türü örgütlenmeler var. Diyanet'in aradan çekildiğince bu örgütler dini, toplumu nerelere götürebilir, nerelere götüremez? Diyanet mi onlar mı? Ölümlemeden ölüm beğen! Biliyorum bu söylediklerim sorunuza verilebilecek bir yanıt değil. Yalnızca söylenebileceklerle bir malzeme sağlayabilir diye söyledim.

AMD: Evet, sınıflı toplum devam ettikçe bu biraz zor diyorsunuz, çünkü insanlar yoksulluktan dolayı mecburen o öte dünya hevesine sarılmak zorunda kalıyorlar. Başka türlü mutlu olamıyorlar, kendilerini rahat hissedemiyorlar. Yanlış hatırlamıyorsam, bu öte dünya inancı da ilk olarak köle madenlerinde ortaya çıkıyor.

Ötedünya kavramının içeriğinin cehennemde cezalandırılma, cennette ödüllendirilme biçiminde doldurulmasının, kölelerin madenlerde yarı çıplak çalıştırıldığı Roma İmparatorluğu döneminde, dönemin bu emekçileri arasında "yaygınlaştığı" söylenebilirse de, geçmişi ilk kentli, sınıflı uygar toplumlara, Sümer'e ve Mısır'a dek dayanır. Aslında Mısır'da "Tanrı kral" yönetimiyle başlatılıp getirilmiş bir umuttur. Önce, Eski Krallık döneminde, yalnızca tarı kralın, yani Firavun'un ölümsüzlüğüne inan dırıldı uyruklar. Sonra, Orta Krallık döneminde Firavunlar, ölümsüzlük ayrıcalığını soylu yüksek memurlarına ve yerel yöneticilerine de tanıdılar. Böylece onları, buyruklarından çıktıklarında bu ayrıcalıktan yoksun etmekle korkutabileceklerdi. Firavunlar için çalgılı, uyruklar için yargılı bir ötedünya yaşamı umudu, Yeni Krallık döneminde sıradan uyruklara da sunuldu. O sıralarda Musa, İbraniler'i "Mısır tutsaklığı"ndan kurtarıırken bu inançlardan etkilenmiş olmalı. Ötedünya inancının köleler arasında yaygınlaşması, İsa ve Hristiyanlık sonrası işletilen imparatorluk madenlerinin

ve Gladyatör eğitim okullarının ölüm kokan ortamlarında gerçekleşmiş olmalı.

AMD: İnançların, iktidarsız, devletsiz bir toplumdan, hükümdar bir topluma geçişe basamak oluşturduğunu ve ilkel bir devleti doğurduğunu söyleyebilir miyiz?

Bu devletin kuruluş kuramlarıyla ilgili bir konu. Devlet kurumu bu dinsel inançların doğup yayılmasına mı yol açmıştır; inançlar mı devlet kurumuna? Bilinen o ki toplumsal artı aktarma düzenekleriyle birlikte bu artılarla beslenebilen kesimleriyle sınıflı, devletli eşitsizlikçi, uygar (kentli, medineni, medeni) toplumlar gelişmiştir. Eşitsizlikçi, sınıflı bir toplumsal yapı her an kaba güce başvurularak sürdürülemezdi. Zamanla, yordumlamayla onu bir de dinsel ideoloji biçimi verilecek inançlarla ikna yoluyla birlik içinde tutma yöntemi bulundu. Dolayısıyla, devletin oluşumunda, inançların aldığı (tanrı kral, tanrı vekili yönetici gibi) biçimlerin payının bulunduğu da söylenebilir. Ama ben, devletin doğuşunda Engels'in "eşitsizlikçi iç gelişmeler" kuramından çok, Franz Oppenheimer'in devletin göçebe çobanların, toplumsal artı sağlamak için yerleşik çiftçi topluluklar üzerinde fetihle kurdukları boyunduruk ürünü olarak kurulduğu (eşitsizlikçi dış gelişme) kuramından yanayım. Dinsel inançlar mı devlet mi önce görüldü, kesin bir yargı verilemez. Olasılıkla iç içe gelişmişlerdi. Bildiğimiz ilk sınıflı, devletli toplumun (İ.Ö. 5000-3500 arasında) Sümerde kurulduğu. Tanrı kavramının göklerdeki yıldız simgesi ve adıyla gösterilip, yöneticilerin "tanrının kahyası" sayıldığı. Devlet öncesi ilkel komunal topluluklarda ise, yöneticilerin bulunmadığı, eşitlikçi ilişkilerin sürdürüldüğü, "yönetimsiz" anlamında bir anarşi durumu yaşandığı sanılıyor. Devlet sonrası anarşizm düzeni o eşitlikçi dönemlerin insan ilişkilerini canlandırma düşüncelerinin ürünüdür.

AMD: Kısa bir tanım yapmamız gerekirse, Anarşizm devletin, efendinin, hükümdarın ve iktidarların toplum için gerekli olduğuna

karşı çıkar. Din ise, bütün bu karşı çıkışlara karşı çıkar söylemi sizce geçerli mi?

Öyle görünüyor. Çünkü anarşizm tasarımı, her türden baskıya ve böyle baskılar kurulmasını sağlayabilecek her tür örgütlenmeye, bu ara dinsel kurum ve örgütlenişlere karşı olma tutumuna dayandırılır. Bu madalyonun bir yüzü. Öteki yüzünde devrime, sosyalizme, komünizme götürebilecek kolektif eylemlerin gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği tartışmaları var.

AMD: Kadın, ne erkek egemen toplumda, ne de din ekseninde belirleyicidir. Kadının bu kadar geriye düşmesinin etkisini dinlere bağlayabilir miyiz? Bir de Tanrıçadan Tanrıya geliyoruz değil mi? Başlangıçta Tanrıça, anaerkil toplum var.

Hayır, uygar, sınıflı, eşitsizlikçi toplumdan önce tanrı kavramı kadar tanrıça kavramına ulaşmanın da koşulları bulunmuyordu. Öte yandan (Antropoloji yapıtının yazarı Nephan Saran'ın yazdığına göre) bugün artık hiç bir ciddi antropolog, insanlık tarihinde toplumu kadının yönettiği bir matriarşi döneminin yaşandığı görüşünü savunmuyor.

Böyle bir görüşün sol ve feminist yazında dayandırıldığı kaynak Engels'in yazıları, özellikle de Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni yapıtıdır. Engels ise burada görüşlerini (Kızılderili kabileleri incelemiş antropolog olan) Henry Lewis Morgan'ın Ancient Society (1877 tarihli Eski Toplum) kaynağına dayandırmıştır. Ancak bu kaynakta bile Morgan, aralarında yirmi yıl yaşayarak incelediği Seneka kabilesinin kurultayına, kadınların katılabilmekle birlikte, isteklerini ancak bir erkek sözcüleri kanalıyla duyurabildiklerini yazmaktadır. Matriarşi yanılsamasının altında, kimi antropologların bile anasoyçizgili (matrilineal) topluluk ile anaerkl (matriarkal) toplulukları ayırt edememesi, her anasoyçizgili topluluğu kadınların yöneteceğinin sanılması yatsa gerektir.

AMD: Peki Hocam, Mısır'da firavun kardeşle-

rin evlenmesi anaerkil toplumun bir göstergesi değil mi?

Öyle de yorumlanabilir; ama bence değil. Bu ayrıcalık, soykütüğünün anaya (doğurana) göre tutulmasının, geçmişin anasoyçizgililiğinin bir uzantısı, bir kalıntısı olabilir. Sümer’de olduğu gibi Mısır’da da baştanrılar hep erkek. Öte yandan Mısır tarihinde tek bir kadın firavun (Hatşeput) çıkmış. Ama o da yontularında, resimlerinde takma sakallı ve erkek giysili olarak gösterilmiştir. Eski Yunan mitolojisinin de Olympos tanrılarının anası gerçi tanrıça Rheadır. Kronos da kızkardeşi Rhea ile evlenmiştir. Dolayısıyla üzerinde baştanrılığı elinden alacaklar kehanetini boşa çıkarmak için çocuklarını yutan zaman tanrı Kronos vardır. Onların anası olarak gerçi ilk tanrı çiftinden tanrıça Gaia (Yer) gösterilir. Ama Gaia’nın da başı çocuklarını (baştanrılık yerime geçmesinler diye) gerisin geri rahmine tıkan kocası baştanrı Urunas (Gök) ile derttedir. Kısacası ne mitolojilerden ne bazı topluluklarda egemenlerin kızkardeşleriyle evlenme ayrıcalıklarından matriarşı döneminin yaşandığı sonucu güvenle çıkarılamaz.

AMD: Peki aşağı yukarı tüm toplumlarda bu anasoyçizgisi var.

Hayır çağımız ilkel topluluklarının çoğu anasoyçizgili değil ve anasoyçizgili yüzlercesinin içinde (Hindistan’ın Parsiler’i gibi) bir avucunun aynı zamanda anaerkli (matriarşik) olduğu gösterilebilmiş. Matriarşı, insanlığın kültürel evriminin evrensel bir evresi olarak yaşanmış görülmüyor. Matriarşı-patriarşı tartışmasını aydınlatabilmek için bir yandan üretim ilişkileri bir yandan yönetim ilişkileri birlikte ele alınarak değerlendirilmelidir.

Olgular şöyle: yüzyüze ilişkiler içinde bulunan eşitlikçi, yalın yapıllı (ilkel komünal) küçük topluluklarda bile yönetim organları bulunmasa da bir denetim gereksinimi söz konusu. Yani çocukların yetişkinlerce denetimi. Bu denetim, özellikle ergenlik çağından sonra babalar, yani patriaklar tarafından yürütül-

yor. Ancak kimin nasıl davranmasının doğru olacağını gösteren ahlak değerleri, geleneklerle, saptanıyor. Daha çok gelenekleri yaşayıp bilen yaşlılarca savunuluyor. Dolayısıyla bu toplulukların insanların da yeterince özgür oldukları söylenemez. Topluluğun geçmişi hakkındaki bilgileri mitoslar biçiminde kuşaktan kuşağa aktaran yaşlıların az çok denetimi altındadırlar. Yalnızca sınıfsız ilkel toplulukların yapısının sınıflı uygar toplumlarınkine bakarak daha eşitlikçi ve daha özgür olduğu söylenebilir. Ancak geleneklerle, mitoslarla denetim olgusu kafaları, sıradışı bir patriarkın, kabile şefinin öldüğünde, yetenekleri, başarıları anlatılırken kahramanlaştırılmasına götürebiliyor. Onun, ruhunun ölümünden sonra da kalanları koruyup onlara önderlik ettiği (ata kültü olarak bilinen olguyla) ileri sürülebiliyor. Kimi atalar ölümsüz gösterilerek, ruh kavramı ve sanal özne yaratılıyor. Böylece “totem ata” anlayışı geliştirilmiş oluyor.

AMD: Ama orada ölmüş insan toteme bağlanıyor, totem insana bağlanmıyor değil mi?

Önce sıradışı bir av önderinin mi bir hayvan toteme, hayvanın mı atalara, av önderlerine bağlanıp totemleştirildiği belirsiz. Bu, sonuçları bakımından önemli de değil.

Özneleştirmede bir başka süreç işe (hatta totem atalardan önce) karışmış görünüyor: İlkel topluluğun maddesel ve simgesel araç takımları durağanlık gösterip, uzunca bir süre yaşamsal sorunlarını çözebilecek düzeye ulaşamamıştır. Bununla bağlantılı bir olguyla, tarihin erken evrelerinin insan toplulukları kuşaklarının canlıyı cansızdan tam olarak ayırt edebilecek bilgi düzeyine ulaşamadıkları anlaşıyor. Böyle bir durumun ipuçlarını çağımız Amerikan Yerlileri (Kızılderili) kabilelerinin düşünüşünden çıkarabiliyoruz. Bir kabile şefinin “Washington’daki şef bizden çok para karşılığında topraklarımızı kendisine satmamızı istiyor. Toprak bizim anamız. İnsan hiç anasını satar mı?” diye özetlenebilecek mektubu belgelendirilmiş bulunuyor. Antropologlar, bitkiler gibi canlı, dağ taş sular gibi cansız doğa öğelerine canlı-

lık, duygu, düşünce, kişilik yükleme tutumuna “cancılık” (animizm) adını veriyorlar. Tarihteki ilkel toplulukların düşüncelerinin ve inançlarının yapısının ilk kapsamlı kanıtları ise, Yukarı Paleolitik uzman avcı Avrupa topluluklarının (İ.Ö. 40-20 binyıllar arasının) mağara ve kaya çizimleri, şişman ya da gebe kadın yontuculukları olarak elimizde. Bu toplulukların insanları büyük sürü hayvanı avcıları oldukları için, çoğu av sırasında ölmüş, yaralanmış, kongren olmuş ölmüş görünüyor. Bu yüzden doğum darboğazı koşulları içinde bulundukları sanılıyor. Böyle bir sanı, gerilerinde bıraktıkları “Venüsler” denen gebe ya da şişman kadın yontucuklarını muska işleviyle kullanmış olabileceklerine dayandırılıyor. İnsanoğlu (düzeltiyorum insan türü) öyle bir eğilime sahiptir ki, nesneler evreninde çözemediği yaşamsal sorunlarını düşler, düşünce-ler, simgeler evreninde (kafasında) çözeceği umuduna kapılır (bu düşünsel eğilimin dinsel inançlardaki örneği olarak “Allah ötedünyada bunun hesabını senden soracaktır” gibi sözler gösterilebilir). Tarihteki uzman avcı ilkel topluluklar, doğurgan kadınlar belli bir sayının altına düşünce, takım avı için yeterli yetişkin erkek sayısını tutturamayıp yokolma olasılığıyla karşı karşıyaydılar. Öyleyse yaptıkları yontuculuklar (uzantılarını günümüze dek sürdürebilmiş bir kültürel gelenekle) doğurganlık muskaları işlevi görmüş olmalı. Kimi sanatçılar, kimi bilginler onları dinin insanlıkla birlikte doğduğunun kanıtı, tanrıça temsilleri olduğunu söylüyorlar. Kesinlikle tanrıça değildirler. Dinden, tanrıdan tanrıçadan, tapınmadan söz edebilmek için, insanlar arası eşitsizlikçi ilişkilerin, hatta yöneten-yönetilen farklılaşmasının (devletin) bulunduğu bir toplumsal ortamda edinilmiş düşünce ve inanç eğilimleri gereklidir. “Venüsler” ise doğa güçlerine buyurmanın bilindiği, onlara yalvarılıp yakarmanın bilinmediği eşitlikçi ilişki koşullarının ürünüdür. Bu koşullarda insan, sihirsel düşünüş ve eylemle sorunlarına, örneğin diş geçiremediği düşmanın kuklasına şiş geçirerek onun ilerde (büyünün etkisiyle) öleceği gibi umutlar çözüm aramaktadır.

AMD: O zaman şöyle diyebilir miyiz? Hani hep denir ya, baştan beri Tanrı inancı vardır, sınıfsız toplumlarda özellikle, ama aslında görünen o ki, yoktur.

Sınıflı toplumlardan sonra bu tür inançlar çevrelerindeki sınıfsız toplumlara sızmış olabilir. Ancak sınıflı toplumdan, önceki ilkel topluluklarda, yaratıcı, yazgıcı tanrı inancının, din kurumunun bulunmayacağını kesinlikle söyleyebiliriz. Onlarda dinsel düşünüşün de bulunmayıp, sihirsel düşünüş, doğa ve sihirci etkileşim içindedir. Sihirci (büyücü) daha önce de belirttiğim gibi doğa karşısında boyun büküp eğilmez. Sihirin öğelerini oluşturan afsunuyla ve iksiriyle, doğanın istenmeyen bir şeyi yapması engellenip, istenen birşeyi yapmaya zorlanır. Bu toplulukların insanların düşünce üretmede kullandıkları daha çok analogi (benzetme) mantığıdır. Benzetmelerden gidilerek sonuç çıkarılır. Benzerini etkileyerek bir şeyin aslı etkilenmeye çalışılır.

Dinci düşünüş ise, bir ya da birkaç temel inançtan yapılan çıkarsamalara dayanır. Ki bu tumdengelim mantığına dayanılması demektir. Dinsel düşünüşte aynı zamanda (bilimsel düşünüşteki nedensellik yani nedenleri etkileyerek sonuçları değiştirme değil) cansız canlı bütün varlıkları ve yaptıklarını tanrının ödüllendirme ya da cezalandırma amacıyla ereksellikçi açıklanması eğilimi vardır: Bir örnek vermek gerekirse, yetkin, yaratıcı, yazgıcı bir tanrının varlığına kuşku duyulmadan inanılır. Bu inanca dayanılarak tanrının canlı cansız her bir varlığı belli bir amaçla yarattığı düşünülüp bu amaç araştırır. Öyle ki sonunda tanrının sivrisinekleri insanları erkenden uyandırıp işe başlamalarını sağlama ereğiyle yarattığı gibi bir sonuca varılabilmıştır.

AMD: Tanrı olması için bir egemen olması şarttır çünkü Tanrıyla egemen özdeşleşecektir.

Evet, böylece sorunun odağına yönelmiş bulunuyoruz. Yukarı Paleolitik uzman avcı kültürlü toplulukların muska işlevi görmüş nesneleri, bir tür sanal özneler olarak sonraki kültürle-

re geçirilebilmişlerdir. Onların benzerleriyle asalaklıktan üretime geçilmiş topluluklarda (örneğin Hacılar kazı yerinden çıkarılıp sergilendiği Anadolu Medeniyetleri Müzesi Neolitik kültür objeleri vitrininde de) karşılaşılabiliyoruz. Ancak, artık onlar tarımcı topluluklarda, üretimle aşılmış nüfus darboğazıyla ilgili objeler olmayıp, verimliliği toprağı işleyen kadına benzetilen “toprak ana” simgeleridir. Bu dinsel düşünüşe geçiş evresinde de tanrıça konumuna yükseltilmiş değillerdir.

Bu noktaya dek gelişen geçim ve düşünüş biçimlerinin başlangıcında, biyolojik evrimde erkek dişi farklılaşmasına dayanan cinsler arası işbölümü vardır. Erkekler avcılık kadınlar toplayıcılık işlerini üstlenmişlerdir. Son buzul çağını izleyen tarihlerde (İ.Ö. 10. binyıl - 8. binyıl arasında) çoraklaşan Ortadoğu bölgelerinde, yaşam çemberini bir yılda tamamlayıp ertesi yıla tohumlarını dökerek geçebilen yabanıl tahıl türleri yaygınlaşır. Buralardaki toplulukların kadınları, önce onları devşirerek, sonra çapalayıp, sulayıp gübreleyerek, en sonunda

da tohumlarını götürüp sulak yerlere ekerek, insanlığı asalak geçim biçimlerinden üretici geçim biçimine geçirmiş görünürler.

Tarımsal üretimin sap saman gibi insanlarca yenmeyen artıkları erkeklerin bir zamanlar avladıkları hayvanları tutsak tuttıkları ahırlarda beslemeye başlamalarıyla, yabanıl bitkiler yanı sıra yabanıl hayvanlar evcilleştirilmiş olur. Tarım, ekilen tarlanın başından ürün alınana dek ayrılmamayı gerektirince yerleşik köy yaşamına geçilmiş olur. Köyler tahıl ambarlarıyla ve ağıl hayvanlarıyla gelecek için geçim güvenliği sağlanabilen yerlerdir. Çiftçi yaşam biçimi, sağladığı bu güvenlikten dolayı ilk köylerin çevresindeki özgür dolaşan avcı toplayıcı toplulukların da yerleşik yaşama geçmeye başlamasıyla hızla yayılır.

Ancak zamanla (Filistin’den Orta Asya’ya uzanan) yabanıl tahıl habitatının güneyinin ve kuzeyinin çiftçiliğe pek uygun olmadığı anlaşılabacaktır. Güneyindeki bozkırlarda zamanın çapa tarımıyla işlenmeye elverişli kumlu topraklar vardır. Ama yağış yeterli değildir. Kuzeyin-

deki yaylalarda yağış yeterlidir ancak toprak, çapayla işlenemeyecek derecede kök salmış sık otlarla kaplıdır. Her iki bölgede hayvansal besin üretimine uygun uçsuz bucaksız otlaklar uzanmaktadır. Buralardaki köylerde hayvansal besin üretimine daha fazla önem verilmesi eğilimi, yerleşik yaşamın bırakılıp otlaktan otlığa göçebe çoban yaşamına geçilmesiyle sonuçlanmıştır.

Bu, sonunda devletin ortaya çıkışına varacak topluluklararası farklılaşmanın başlayışı demektir. Göçebe çoban topluluklar, tarımsal üretim açıklarından dolayı kendine yetersiz toplumlardı. Ayrıca otlakların sınırları çizilemeyip basanın elinde kalması da, çoban topluluklararası sürekli savaflara yol açması nedeniyle yaşamlarının güvensiz olacağını gösterir. Hem hayvansal besin üretimini erkeklerin yönetmesi, hem otlak ve sürü kapma savafları, bu topluluklara savaşçı bir yaşayış biçimini getirdi. Yerleşik çiftçiler, onlara göre, tarlalarını ve ambarlarını korumaya çalışan, savaşçılık kültürü göçebelerinki kadar gelişmemiş topluluklar olarak kaldılar.

Hayvanlar doğada yabani durumdayken, otladıkları yerin yakınına dışkılarını bıraksalar da, sürekli devinim içinde oraları bırakıp başka yerlere giderler. Ama evcil sürüler ağıllarda ve ahırlarda dışkılarıyla birlikte ve birbirlerine sürtünerek yaşamak zorunda bırakılırlar. Bu koşullar ölümcül salgın hastalıkların hızla yayılmasını getirir. Tüm sürünün salgın hastalıkla yok olduğu ya da başka çobanlarca kaçırıldığı, otlaklarından çıkarıldıkları durumlarda göçebe çoban bir topluluğun insanları her halde açlıktan ölmeyi beklemeyecektir. Ellerindeki sürü ürünleriyle köylerdeki tarım ürünlerini takas etmeyi önereceklerdir. Kendi gereksinimlerine yetecek kadar hayvansal besin üretilen köyler bu barışçı alışveriş ilişkisine pek açık olmayacaklardır. O zaman savaşçı ilişkilere başvuracaktır.

Tarih boyunca sürececek bir geleneği başlatarak köylere saldıracaklardır. Göçebe çobanlar ile yerleşik çiftçiler arası savaşçı ilişkilerin birinci adımı “talan evresidir”. Direnen çiftçiler kılıçtan geçirilecek, ambarları boşaltılacak, belki

tarımsal üretici kadınları kaçırılacaktır. Bunun altın yumurtlayan tavuğu boğazlamak olacağı anlaşılınca ikinci adım olarak “yağma evresi” başlatılacaktır. Olabildiğince az üretici öldürülüp, beslenmelerine ve tohumluğa yetecek olanın ötesi yağmalanacaktır. Devlet kuramını benimsediğim Oppenheimer, birincisini “ayıcılık evresi”, ikincisini “arıcılık evresi” olarak nitelendirmektedir. Göçebe çobanların çiftçileri öteki çobanlara karşı koruma karşılığında haraç ve vergi biçiminde artı almak amacıyla onların başına bir yönetici sınıf olarak yerleşmeleriyle devletin doğmuş olacağını söyleyebiliriz.

Bu sınıflı toplumlardan büyük çapta toplumsal artı üretirme olanağı sunan Mezopotamya Sümer topluluklarında, Dicle-Fırat vadisinde kanal baraj set gibi su denetleme işlerine girişilmiştir. Sulama yapılan, çiviyazılı tabletlerde “Tanrının tarlaları” olarak nitelenen topraklardan “Tanrının evi” denen tapınağa su gibi akan artı ürünle, tapınakların çevresinde oluşan kentlerde yaşamaya başlayan zanaatçı, tacir, savaşçı (asker) dinci gibi kesimler beslenebilmiştir. İçice gelişen olgular olarak sınıflı, devletli, kentli eşitsizlikçi uygar toplumların Mezopotamya’da Dicle ile Fırat kıyılarına tesbih taneleri gibi dizildikleri (arkeolojik kazılardan ve çözölen çiviyazılı tabletlerden) ortaya çıkarılmış bulunuyor.

Farklı çıkarlara sahip olabilen sınıfları üretim süreci içinde (çalıştıran-çalışan, yönetilen-yöneten, sömüren-sömürölen olarak) birarada, birlik içinde tutmak için egemen sınıfın kolluk güçlerinin kullanılması her zaman olanaklı ve yeterli olmayacaktır. Eşitsizlikçi düzene (sözde) gönüllü uyulmasını kolaylaştıracak bir ideolojiye (inançlar dizgesine) de gereksinim duyulmuş görünöyor. Bu yolda “dinsel ideoloji”, ölüncü ruhu yaşatılarak özneleştirilen atalarla ilgili mitosların derlenip, mitolojilerde sistemeleştirilmesiyle başlatılmış sayılabilir. Böyle sanal öznelerin ve tarımla ilgili özneleştirilmiş (toprak, su, güneş gibi) doğa güçlerinin (çalışmayan egemen sınıftan, buyuran yöneticiden esinlenilerek) aşkınözneleştirilmeleriyle “dinsel aşkınözneler” (tanrılar) kafada ve sözde yaratılmış oldular. Gerçekten Mezopotamya mi-

tolojisinde tanrılara kişilik biçilirken onların, toplumdaki köle sahibi efendiler gibi çalışmayıp köleleri çalıştırdıkları, üretemeyip kölelerin (kulların) üretip tapınağa getirdikleri adaklarla ve kurbanlarla beslendikleri düşünülür. Öyle ki önceleri kurbanlar tanrılara sunuluyordu. Kanıtlarından biri Gılgamış Destanı içinde, tufan sırasında biri dışında insanlar yok edildiği için aç kalan tanrıların Nuh'un kendini kurtaran kurban sunduğunda tanrıların "ete üşüşen sinekler gibi" kurbanın başına üşüşüklerinin yazılı olmasıdır.

İster Sami dillerinde olsun ister Hint-Avrupa dillerinde olsun tanrılar için (İbranice'de ve Arapça'da Rab, İngilizce'de Lord olarak) "efendi" (köle sahibi ve yönetici) sanı kullanılmaktadır. Tanrıların insan efendilerden ve insan yöneticilerden üstün olduklarını düşündürmek için onlara bir de "yaradan" sıfatı verilir. Bu yolda bir "Yaratılış Mitosu" oluşturulmuştur. Yaratılış mitosunun elimizdeki çeşitlemesi Enuma Eliş olup "Babil Yaratılış Destanı" altbaşlığıyla çivi yazılı Sami dilinden çağdaş Hint-Avrupa dillerine ve oradan Türkçeye çevrilmiş bulunmaktadır.

Bu yapıtın dinle, dinsel ideolojiyle o ya da bu amaçla ilgilenen kimselerce kesinlikle okunup incelenmesi gerekir. Çünkü yapıt, ilk uygar, sınıflı, eşitsizlikçi toplumla birlikte yaratılan dinsel ideolojidir. Bununla kalmaz, kültürel gelenekle kopyalama yoluyla, Sümer'in kent-tanrıcılığından, Mezopotamya'nın ve Ortadoğu'nun çoktanrıcılığına oradan Ortadoğu imparatorluklarının ideolojik gereksinimlerine yordamlamayla geliştirilen bir yanıt olarak (Musevilik, Hristiyanlık, Müslümanlık evrelerinden geçirilerek) günümüze kadar sürdürülebilen tektanrıci düşüncesinin de kaynağında bulunmaktadır. Öyle ki yoktan yaratıcı, balçık-tan biçimlendirici [mantıksal çelişki değil mi?] yazgıcı, yargılayıcı [bir çelişki daha] tanrı anlayışı [tohumu değil fidanı] onda aşılarmıştır. İnsanın tanrıya kulluk [kölelik] etmesi amacıyla, "tanrı suretinde" yaratıldığı ilk orada söylenmiştir. Balçık yontuya "yaşam soluğu" (ruh) üflenerek canlandırıldığı inancı [bkz. Kur'an, Secde suresi: 7-9'daki "... insanı çamurdan

yaratmıştır ... ona kendi ruhundan üflemiştir" inancı) onda başlatılmıştır. Çalıştıran-çalışan (sınıflı) yöneten-yönetilen (devletli) eşitsizlikçi insan ilişkilerinin yeniden üretilmesini sağlayacak bir kalıp işlevi görecektir efendi tanrı-kul insan inancı orada ekilmiştir. Kısacası tektanrıci inancın tüm asal ve birçok biçimsel ögesiyle, ilk uygar toplumla birlikte formüleleştirilen Sümer Yaratılış Mitosu'nun tabletlerde Sami diliyle, çiviyazısıyla kopyalanmış olarak kazılarla gün yüzüne çıkarılan Enuma Eliş Babil Yaratılış Destanı içinde bulunmaktadır. Öyle ki mitosun (adı yapılan) ilk sözcükleri bile (Enuma Eliş = Başlangıçta göklerde) Tevrat'ın ilk kitabı olan, "Yaratılış" bölümünün ilk sözcüğü ("Başlangıçta") biçiminde kopyalanmış olup Eski Ahit denen Tevrat'ı Yeni Ahit İncil'in önüne konarak Kutsal Kitap (eski çevirisinin adıyla Kitabı Mukaddes) başında karşılaşmaktayız. Yaratılış öyküsü Enuma Eliş'te özetle şöyle işlenmiştir: "Başlangıçta göklerde" tatlı sular tanrısı Apsu ile tuzlu sular tanrıçası Tiamat vardır. Sularını [çiftleşerek] birleştirirler. Kadınlı-erkekli, çiftler çiftler öteki tanrıların anaları ataları olurlar. Sayıları düzineyi bulur. Onların çocukları genç tanrılar ise yeryüzünde vur patlasın çal oynasın yaşamaktadır. Şamataları göklere çıkar. Apsu "gece uyuyamıyorum, gündüz dinlenemiyorum" diye yakınır. Oğlu ve veziri (sis, cemre tanrı) Mummu sel gönderip hepsini yok edelim diye akıl verir. Baba tanrı öneriyi benimser. Ana Tanrıça karşı çıkarsa da sözünü geçiremez. Tanrılarca karar alınmıştır. Tek yapabileceği kararı sızdırmaktır ki hazırlıklı olsunlar. Genç tanrılar paniğe kapılır. İçlerindeki baş tanrı bile tanrıça Tiamat ile savaşmayı göze alamaz. Yeni yetme kent devleti Babil'in koruyucu genç tanrısı ben savaşırım der (buradan mitosun Mezopotamya'daki kent devletleri arası egemenlik savaşlarını öyküleştirdiği çıkarsanabilir). Ancak Marduk'un bunun için bir koşulu vardır. Yazgı tabletleri kendisine verilmeli ve [baştanrı sayılarak] sözüm yasa kabul edilmelidir. Öteki kentlerin koruyucu tanrıları bu işi başarıp başaramayacağını bir örnek göstermesini isteyerek Marduk'u sınavdan geçirirler. Tiamat onların gözü önünde bir giysiyi

önce yok eder sonra yeniden var eder. Sınavı almıştır. Tanrıça Tiamat'ın karşısına çıkar. Onu okuyla yüreğinden vurup bedenini ikiye böler yarısıyla gökleri, yıldız tanrıları, yarısıya yerleri yaratır. Yaşlı kuşağın öteki tanrıları tutsak alınmıştır.

Mitosun elimize geçebilen tablet parçalarında bulamasak da mitosu düzenleyen dincilerin teolojik ("dilbilimsel" değil "dinbilgisel") bir sorunla karşılaşmışlardır. Tutsakların öldürülmeleri tanrıların genelde ölümsüz oldukları inancını sarsacaktır. Öldürmeyip bağışlanarak yaşamaları karşılığı olarak köle kılınıp kendilerini tutsak alanlara hizmet etmeleri seçeneğinin söylenip yazılmasının da ilerde özürleri doğabilecektir. O zaman insanlar, "bir tanrı grubunu öteki tanrı grubu besleyip hizmet ediyorsa, bizim tanrı evine adak götürüp kurban sunmamıza, tanrının evinde tarlalarında hizmet etmemize gerek var mı?" diye düşünebileceklerdir. Mitosta bunlar yazmıyor; benim yorumum. Bu yorumun dayanağı, Enuma Eliş'in kaynağındaki Sümer Yaratılış Mitosu'nun günyüzüne çıkarılan bazı tablet kırıklarında tutsak tanrıların çalışmak istemeyip ayaklanmak üzere olduklarının yazılı bulunması.

Herneyse, Babil ve Sümer, yaratılış mitosları harmanlanarak özetlenirse sorun, bir çözüm önermesi için Sümer'in ve insanlığın ilk kenti, ilk devleti olan Eridu'nun koruyucusu sular tanrısı bilge Enki'ye götürülür. Enki çözümü, tutsak tanrılar yerine tanrılara hizmet edecek bir canlının yaratılması önerisiyle bulur. Öneri kabul edilir. Görev doğum tanrıçası Ninmah'a verilir. Tanrıça kafasına bir tanrı imgesi düşürür. Elini enginin derinlerine daldırır. Çıkardığı balçıga kafasındaki tanrıya benzer bir biçim vererek insanı [ilerde Tevrat'ta, Yaratılış bölümünde "tanrı benzeri" denecek biçimde] yapar. Burnuna yaşam soluğu üflenmesiyle [Kur'an'a Secde Suresi 7-9'da "Ruh üfürdü kendi ruhundan" denecek işlemle] insan yaratılmış olur. Ve insana tanrılara hizmet=kölelik=kulluk etme görevi yüklenir. Kısacası insanın yapılış, yaratılış amacı, varlık nedeni [Kur'an, Zariyat 56: "Biz insanı ve cinleri ancak bize kulluk etmesi için yarattık" biçimini alacak deyişle] tanrıya

kulluk etmektir.

Efendi tanrı - kul insan arası eşitsizlikçi (köleci) ilişki kalıbı, eşitsizlikçi ilişkilerin aklanıp, yeniden üretilip tanrıların ortaklıkta görünmediği koşullarda, tanrıların/tanrının yeryüzündeki vekilleri olduklarına inanılan peygamberlere, halifelerine, tanrının yeryüzündeki vekili sayılan yöneticilere, kendilerinin tapınaklarda tanrının işlerini yürüten kahyaları, sözcüleri olduklarını kabul ettirmiş dincilere (din adamlarına) ve tanrı gibi efendi (Arapça ve İbranicede Rab, İngilizcede Lord) sayılan köle sahibi egemen sınıf insanlarına hizmete yarayacaktır. Tanrı bu, kul bu, "Din Bu"; fazla söze ne gerek!

Tijen SUCU & Dilaver KOMAN

Künye

Genel Yayın Koordinatörü

Onur Romano

Yayın Direktörü

Ozan Emrah Güneysu

Yazı İşleri Müdürü

İrem Yağdırgan

Yazı Kurulu

Cenk Balcıoğlu, Dilaver Koman, Mustafa Angın

İş Geliştirme ve Projeler Müdürü

Tijen Sucu

Görsel Tasarım

Serkan Pişkin, Uygur Akyıldırım

Reklam ve Satış Direktörü

Fehmi Tilki

Ateist Dergi,
Ateistler Meclisi Derneği tarafından T.C. yasalarına uygun olarak yayınlanmaktadır.
Ateist Dergi'nin isim ve yayın hakkı Ateistler Meclisi Derneği'ne aittir.
Dergide yayınlanan yazı, fotoğraf, harita, illüstrasyon ve konuların her hakkı saklıdır.
İzinsiz, kaynak gösterilerek dahi alıntı yapılamaz.

Ateist Dergi
Okur Hizmetleri Hattı
+90 (507) 050 0894
okurhizmetleri@ateistdergi.com
www.ateistdergi.com

REKLAM

- Mobil cihaz ve tablet uygulamamızda
- Sosyal Medya hesaplarımızda
- Web sitemizde
- Aylık dergimizde

reklam vermek için
reklam@ateistdergi.com